

MUZEM STUTTHOF W SZTUTOWIE

Stutthof

ZESZYTY MUZEUM

1

WROCLAW · WARSZAWA · KRAKÓW · GDAŃSK
ZAKŁAD NARODOWY IMIENIA OSSOLIŃSKICH
WYDAWNICTWO

1976

Andrzej Gąsiorowski

HARCERSTWO NA POMORZU W OKRESIE II WOJNY
ŚWIATOWEJ
(STAN BADAŃ I POSTULATY BADAWCZE)

Artykuł niniejszy jest próbą przedstawienia stanu dotychczasowych badań nad działalnością harcerstwa pomorskiego w okresie II wojny światowej. Zadaniem opracowania będzie także wyjaśnienie przyczyn wpływających na podejmowanie lub unikanie przez badaczy interesującej nas tematyki. Postulaty badawcze postawiono w wypadkach, gdy w badaniach występują luki. Starano się wreszcie prostować błędne poglądy prezentowane w literaturze przedmiotu.

Rozważania dotyczyć będą dwóch zasadniczo różniących się okresów. Pierwszy — to okres udziału harcerstwa pomorskiego w kampanii wrześniowej. Charakteryzuje się on legalną pracą poszczególnych ogniw organizacji w warunkach wojennych, do których od dłuższego czasu przygotowywano młodzież harcerską. Nadal mają moc obowiązującą wszystkie wytyczne organizacyjne, harcerze zaś pełnią służbę w mundurach.

Drugi — to okres okupacji. Zajęcie obszaru Pomorza przez wojska niemieckie zmienia radykalnie sytuację. Przynależność do Związku Harcerstwa Polskiego we wrześniu 1939 r. nie może stanowić dla badaczy jedyne kryterium pozwalające zaliczyć byłych działaczy i członków tej organizacji do szeregów konspiracyjnego harcerstwa. Formalne więzi organizacyjne zostały rozwiązane, co spowodowało następującą sytuację: część byłych członków utraciła kontakt z organizacją, włączając się jednak w nurt podziemnego życia, część nie zetknęła się z jakąkolwiek działalnością konspiracyjną, inni zaś nadal kontynuowali harcerską działalność w zmienionych konspiracyjnych warunkach. Przedmiotem analizy będzie tylko ta ostatnia grupa. Harcerstwo uległo w okresie okupacji rozbiciu na szereg organizacji, z których trzy były w swoich założeniach ogólnopolskie. Prostą kontynuacją ZHP — mimo wielu zmian — były Szare Szeregi oraz Organizacja Harcererek. Instruktorzy o przekonaniach endeckich utworzyli już jesienią 1939 r. Harcerstwo Polskie, zwane też Hufcami Polskimi, nie miało ono jednak swych ogniw terenowych na Pomorzu¹.

¹ Brak informacji o próbach tworzenia ZHP na terenie Pomorza, opracowania wspominają tylko o działalności tej organizacji w Generalnym Gubernatorstwie. Zob.: B. Hillebrandt, *Młodzież Warszawy w walce z hitlerowskim okupantem*,

Wobec powyższego, uściślenia wymaga użyty w tytule termin „Harcerstwo na Pomorzu”. Przez pojęcie to rozumieć się będzie w odniesieniu do kampanii wrześniowej Okręg Pomorski Związku Harcerstwa Polskiego². Jego zakres w odniesieniu do okresu okupacji ulega zmianie, spowodowanej rozwojem sytuacji w ruchu harcerskim, która została pokrótce omówiona uprzednio.

Badacze oraz publicyści z wielką dowolnością odnoszą się do określenia „konspiracyjne harcerstwo”. W artykule za organizację konspiracyjnego harcerstwa uważać się będzie takie, które: 1. za podstawę swojej działalności przyjmowały przyrzeczenie i prawo harcerskie, 2. grupowały instruktorów i młodzież, 3. kontynuowały niektóre formy harcerskie, np. strukturę, symbolikę, obrzędowość itp., 4. oprócz działalności wojskowej stawiały sobie za cel wychowanie członków (w Szarych Szeregach wychowanie zajmowało nadrzędną pozycję), 5. uważały się i były uważane za harcerskie.

Zrezygnowano z omówienia stanu badań nad działalnością instruktorów i młodzieży harcerskiej w innych organizacjach młodzieżowych w tym wypadku, gdy nie mieli oni kontaktu z konspiracyjnym harcerstwem. Na Pomorzu do organizacji tych zaliczyć należy „Rotę”³, Organizację Wojskową Młodzieży Kaszubskiej oraz „Młody Las”.

Dużą trudność stanowiło ustalenie zakresu terytorialnego artykułu. Nie sprzyjały uściśleniu tych ram zmiany, jakie zaszły na Pomorzu po wybuchu wojny. Dla okresu kampanii wrześniowej przyjęto obszar przedwojennego województwa pomorskiego, ponieważ pokrywał on się z zasięgiem Pomorskiego Okręgu ZHP.

Zmiany terytorialne na Pomorzu, spowodowane bezprawnym włączeniem do Rzeszy obszaru Wolnego Miasta Gdańska, następnie zaś województwa pomorskiego, zmusiły Szare Szeregi do reorganizacji terenowych ogniw w stosunku do okresu przedwojennego. Utworzono Pomor-

Warszawa 1970, s. 173; K. Koźniewski, *Ognie i ognisko. Drogi i przemiany harcerstwa polskiego*, Warszawa 1961, s. 192—194; J. J. Terej, *Organizacje i środowiska młodzieży związanej z głównymi ugrupowaniami obozu narodowego w latach 1939—1945*, „Dzieje Najnowsze” 1969, nr 4, s. 32.

² Okręg Związku Harcerstwa Polskiego był największą jednostką terytorialną tej organizacji i obejmował teren jednego województwa. Okręgi ZHP tworzyło Naczelnictwo ZHP. Władze Okręgu stanowiły: Zjazd Okręgu, Zarząd Okręgu, Komisja Rewizyjna oraz Sąd Harcerski. W skład Zarządu Okręgu wchodził: przewodniczący, jeden lub dwóch wiceprzewodniczących, sekretarz, skarbnik, kierownik kół przyjaźni harcerstwa oraz komendantka i komendant chorągwi. Zob.: *Statut Związku Harcerstwa Polskiego*, Warszawa 1936, R. V; § 18, 19, 39, 45; s. 17, 25, 28.

³ K. Ciechanowski wysuwa hipotezę o podporządkowaniu „Roty” tucholskiej Szarym Szeregom, inne opracowania nie potwierdzają tego. Zob.: K. Ciechanowski, *Ruch oporu na Pomorzu Gdańskim 1939—1945*, Warszawa 1972, s. 204.

